

Liah Greenfeld, *Zihin, Modernlik, Delilik: Kültürün İnsan Deneyimi Üzerindeki Etkileri*, Çev. Abdullah Yılmaz, Alfa Yayınları, 2023, 752 s.

Değerlendiren: Ensar Kıvrak

Greenfeld'in milliyetçilik üçlemesinin son kitabı olan *Zihin, Modernlik, Delilik: Kültürün İnsan Deneyimi Üzerindeki Etkileri* adlı kitap, yayımlandıktan 10 yıl sonra, 2023 yılında Türkçeye kazandırılmıştır. Üçlemenin ilki *Milliyetçilik Moderniteye Giden Beş Yol* kitabının 25 yıl sonra, 2017'de Türkçeye kazandırıldığı ve üçlemenin ikinci kitabı *The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth* (2001)'un ise henüz kazandırılmadığı düşünüldüğünde, üçlemenin son kitabı için bu süre oldukça iyi görünüyor. Greenfeld'in birbirinin devamı olan bu üç eseri, aslında modern dünyada hem milliyetçiliğin hayatımıza girişini hem de hayatımızı ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda nasıl şekillendirdiğini açıklamaya çalışan bir *grand teoridir*.

Liah Greenfeld'in üçlemesinin bu son eseri de aslında birbirinin destekçisi olarak gelişim gösteren milliyetçiliğin ve modernizmin nasıl insanın kimlik bunalımlarını tetikleyerek modern zihinsel rahatsızlıklara yol açtığını açıklamaya çalışmaktadır. Bu anlamda Greenfeld, şizofreni ve manik depresif hastalığın yalnızca modern etiketler değil, aynı zamanda modern rahatsızlıklar olduğunu savunmaktadır. Greenfeld, bu hastalıkların bir zamanlar var olmadığını ve hatta hala var olmadıkları birçok yer olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, bu hastalıkların tarihsel ve

@ Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, ensarkivrak@sakarya.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-2248-0127>

DOI: 10.12658/D0381
insan & toplum, 2023;
insanvetoplum.org

etnografik kayıtlarda yer almamasının nedeni teşhis veya tanım eksikliği değil, bu hastalıkların geçmiş dönemlerde var olmamasıdır. Başka bir deyişle, geçmiş dönemlerdeki insanlar, etraflarında gördükleri delilik biçimlerinin tanımlamalarını yapmışlar, ancak genellikle şizofreni ve *manik depresif hastalık* olarak adlandırdığımız rahatsızlıklarla karşılaşmamışlardır. Zira sosyal rollerin daha net tanımlandığı ve bireylerin topluluklarına daha derinden bağlı olduğu modern öncesi toplumlarda bu tür ruhsal hastalıkların ortaya çıkma olasılığı oldukça düşüktür.

Greenfeld, modern yaşamın belirsizlikleri ve çelişkileri içinde işleyebilecek bir “benlik” duygusu yaratma kapasitesine sahip olmayan bazı bireylerin, sabit bir toplumsal düzenin kısıtlamalarından kurtulmanın yarattığı dayanılmaz gerilim nedeniyle deliliğe sürüklendiğini iddia etmektedir. Bu, Greenfeld’in karmaşık argümanlarının basit ama aynı zamanda eksik bir ifadesidir. Ancak Greenfeld’in temel argümanının anlaşılması için yeterli olacaktır. Greenfeld, kitabında, şeylerin amaca yönelik yönüne gerekli ve orantılı bir anlam vermek için “kültürün” sıradan işlevinden yoksun bir zihnin, önce hiçbir anlam ifade etmeyen bir uçuruma, ardından da resme anlam katmak için umutsuz ama kontrolden çıkmış bir girişim olan bir girdaba sürüklendiğini iddia etmektedir.

Bu argüman, şizofreni ve manik bozukluk gibi durumları öncelikle biyolojik veya genetik kökenli olarak gören ve kültürün yalnızca ikincil bir rol oynadığını savunan hakim tıbbî akıl hastalığı modeline bir karşı çıkıştır. Bu bağlamda Greenfeld, bu akıl hastalıklarının ortaya çıkması için modernitenin özgül kültürel ve sosyal koşullarının gerekli olduğunu savunarak kültürü analizinin merkezine yerleştirmektedir. Bu iddiasını tarihsel kanıtlarla destekleyerek, şizofreni ve bipolar bozukluğa benzeyen durumların modernite öncesi toplumlarda neredeyse hiç bulunmadığına ve ancak modernitenin gelişimiyle ortaya çıkmaya başladığına işaret etmektedir.

Greenfeld, argümanının tarihsel temellerini on altıncı yüzyıl İngiltere’sine dayandırmaktadır. Bireyciliğin, sekülerleşmenin ve yeni tür hırsların ortaya çıkmasına olanak tanıyan, Ortaçağ kültürüyle önemli bir kopuşun gerçekleştiği bir dönemde, tam da bu koşulların birçok insanı daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde *dengesizleştirdiğini* öne sürmektedir. Bu bakımdan Greenfeld’e göre on altıncı yüzyıldan itibaren ilk belirtileri ortaya çıkararak gelişim gösteren milliyetçilik, beraberinde ortaya çıkan modernite ve akıl hastalığı arasında yakın bir ilişki vardır. Nitekim Greenfeld, milliyetçiliğin bireyler üzerinde muazzam bir baskı yarattığını, çünkü onlardan kendi kolektif kimliklerini yaratmalarını, kendi kaderlerini çizmelerini ve kendi değerlerini seçmelerini beklediğini savunmaktadır. Bu beklentiler bazı bireyler için zihinsel açıdan bunalıcı olabilir ve Greenfeld’in Durkheim’den ödünç aldığı ve “anomi” (s. 18) olarak adlandırdığı, derin bir köksüzlük ve amaçsızlık durumuna yol açabilir.

Dolayısıyla anomi, şizofreni ve manik depresif bozukluk gibi akıl hastalıklarının gelişmesine yol açan önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Greenfeld'in milliyetçilik tanımının on altıncı yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkan belirli bir tarihsel olguyu tanımladığı düşünüldüğünde (Greenfeld, 2017), bu zihinsel rahatsızlıklar, sadece biyolojik bir vaka değil, aynı zamanda milliyetçiliğin şekillendirdiği bir dünyanın ilk kez ortaya çıkan kültürel bir anomalisidir. Zira Greenfeld'e göre kültür ve zihin, sadece yakından ilişkili değil, iki farklı düzeyde gerçekleşen aynı sürecin parçalarıdır. Bu yakın ilişkinin ya da başka bir ifadeyle ortaklaşa sürecin bozulması da akıl hastalıklarına yol açabilmektedir. Nitekim on altıncı yüzyıl İngiltere'sinde akıl hastalığı, *Hamlet*'ten öğrendiğimiz kadarıyla, İngiliz toplumunun alameti farikası haline gelmişti (s. 12) ancak *Hamlet*'in şahsında da gözlemlenen ve rol icadı olduğu düşünülen bu *muzip* dengesizlikler, henüz bir tanıma sahip değildi (s. 460).

Greenfeld'in argümanında milliyetçiliğin konumu ve rolü, milliyetçilik üzerine biraz daha eğilmeyi gerektirmektedir. Greenfeld, milliyetçiliğin yükselişinin bireylerin kendilerini uluslarıyla ilişkili olarak tanımlamaları için ek mental yükler getirdiğini ve modern yaşamın psikolojik baskılarını daha da şiddetlendirdiğini savunmaktadır. Milliyetçilik sadece siyasi bir ideoloji değil, bireylerin kendilerini ve dünyadaki yerlerini nasıl algıladıklarını şekillendiren kültürel bir güçtür. Bu algı da, özellikle modern devletin ulusal ideallere uygunluk ve sadakat talebi bağlamında, ruh sağlığını etkilemektedir. Bu bakımdan Greenfeld'in milliyetçilik analizi, kültürün ruh sağlığı üzerindeki etkisi hakkındaki genel argümanına benzersiz bir boyut kazandırmaktadır. Akıl hastalığını milliyetçiliğin yükselişi ile ilişkilendirerek, modern ideolojilerin yalnızca siyasi ve sosyal yapıları değil, aynı zamanda bireysel yaşamı ve ruh sağlığını da şekillendirmedeki etkisini ortaya koymaktadır.

Bu noktada, Greenfeld'in argümanının, Foucault'nun deliliğin burjuva toplumunun bir icadı olduğu görüşüne de bir reddiye olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Greenfeld'e göre, Foucault'nun iddiasının aksine, delilik, burjuva toplumunun değişen ihtiyaçları ve çıkarları tarafından şekillendirilen bir sosyal yapı değildir; modern kültüre özgü bir durumdur. Başka bir deyişle, modern kültür, bazı insanları kelimenin tam anlamıyla delirtme gücüne ve kapasitesine sahiptir. Foucault deliliği bir sosyal kontrol aracı olarak görürken, Greenfeld onu modernitenin özgül kültürel koşullarının yol açtığı gerçek bir ruh sağlığı krizi olarak görmektedir. Greenfeld, Foucault'nun analizinin, akıl hastalığının inşasında güç ve kontrolün rolünü vurgulaması açısından değerli olmakla birlikte, bu koşulların gelişimine katkıda bulunan daha derin kültürel ve psikolojik faktörleri gözden kaçırdığını ortaya koymaktadır. Foucault'nun çalışmalarının akıl hastalığına ilişkin çağdaş anlayışların şekillenmesinde oldukça

etkili olduğu ve iktidar ve sosyal kontrolün rolüne yaptığı vurgunun akademik ve klinik çevrelerce yankı bulmaya devam ettiği düşünöldüğünde, Greenfeld'in Foucault eleştirisi, tüm okuyucuları ikna edemeyecek gibi görünmektedir. Ancak bu durum, Greenfeld'in alternatif bakış açısının akıl hastalığının daha kültürel ve tarihsel temelli bir analizini ortaya koyduğu ve bu bakımdan ana akımın aksine bir alternatif bakış açısı getirdiği gerçeğini değiştirmemektedir.

Tüm bu bakımlardan, Greenfeld'in bu eseri, kültür, modernite ve akıl hastalığı arasındaki ilişkiye yeni bir bakış açısı sunan zengin ve düşündürücü bir eserdir. Kitabın en güçlü yanlarından biri, tıpkı önceki çalışmalarında da olduğu gibi, modern dünyada akıl hastalığının kapsamlı bir analizini sunmak için sosyoloji, tarih, psikoloji ve kültürel çalışmalardan yararlanan disiplinler arası yaklaşıma sahip olmasıdır. Ancak Greenfeld'in bu özelliği, aynı zamanda bazı zayıflıkların da kaynağıdır. Greenfeld'in akıl hastalığının kültürel kökenleri hakkındaki argümanları aşırı determinist bulunabilir ve hatta genetik yatkınlık, kişisel deneyimler, travma ve sosyal eşitsizlik gibi faktörlerin rolünün küçümsendiği iddia edilebilir. Ancak Greenfeld bu gibi faktörlerin etkisini zaten kabul etmekle birlikte, analizinde kültürel faktörlere odaklandığını da belirtmektedir. Yine de bazı eleştiriler, Greenfeld'in akıl hastalığının biyolojik ve genetik faktörlerini hafife aldığını ve bu faktörlerin milliyetçilikle nasıl etkileşime girdiğini yeterince ele almadığını savunmaktadır. Örneğin, Greenfeld, şizofreni ve manik depresif bozukluğu genetik yatkınlıkla ilişkilendiren araştırmalara değinmesine rağmen, bu faktörlerin milliyetçiliğin yarattığı toplumsal baskılarla nasıl birleşebileceğini tam olarak açıklamamıştır (Braun, 2014).

Öte yandan Greenfeld'in milliyetçilik tanımının fazla geniş ve belirsiz olduğu, bu nedenle de akıl hastalığı ile olan ilişkisini net bir şekilde ortaya koyamadığı yönünde eleştiriler de mevcuttur. Greenfeld, milliyetçiliği on altıncı yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkan belirli bir tarihsel olguya ilişkilendirirken, eleştirilenler bu kavramın farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda farklı anlamlar taşıdığını vurgulamaktadır (Wood, 2013; Braun, 2014).

Sonuç olarak, Greenfeld'in çalışması akıl hastalığının kültürel ve toplumsal nedenlerini anlamak için önemli bir katkı sağlasa da, eleştirilerin de gösterdiği üzere, her eser gibi, bazı eksiklikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan akıl hastalıklarının karmaşık nedenlerini tam olarak kavrayabilmek için, Greenfeld'in kültürel açıklamalarıyla birlikte biyolojik, genetik, psikolojik ve sosyal faktörleri de birlikte dikkate alan çok yönlü bir yaklaşımın benimsenmesi yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Braun, J. (2014). Review of *Mind, Modernity, Madness: The Impact of Culture on Human Experience* by Liah Greenfeld. *Society*, 51(4), 432-435. <https://doi.org/10.1007/s12115-014-9805-y>
- Greenfeld, L. (2019). *Milliyetçilik: Moderniteye giden 5 yol - İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Amerika Örnekleri* (A. Yılmaz, Çev.). Alfa Yayınları.
- Wood, P. (2013). *Modern Madness: Mind, Modernity, Madness: The Impact of Culture on Human Experience*, by Liah Greenfeld. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2013, 688 pp., \$35.00 hardbound. *Academic Questions*, 26(3), 352-359. <https://doi.org/10.1007/s12129-013-9371-6>